

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Közösségszervezés szak**

Tudományos Diákköri Konferencia

Gagna Ivett Rebeka

2024

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Közösségszervezés szak**

**Demokráciára és aktív
állampolgárságra nevelés a Waldorf-
pedagógia módszereivel**

**Készítette:
Gagna Ivett Rebeka**

**Témavetető:
Déri András
egyetemi tanársegéd**

**Budapest
2024**

Tartalomjegyzék

<i>Bevezetés</i>	2
<i>Demokrácia és demokráciára nevelés fogalmainak meghatározása</i>	3
<i>A demokrácia értékelésének lehetőségei: a liberális demokrácia útján</i>	4
<i>A demokráciára nevelés terminológiai értelmezése Európában</i>	5
<i>Demokrácia és demokráciára nevelés Magyarországon</i>	6
<i>Az alternatív pedagógia</i>	9
<i>A Waldorf-pedagógia</i>	11
<i>A demokráciára nevelés megítélései Waldorf-pedagógusok és diákok szemszögéből</i>	14
<i>Módszertani áttekintés:</i>	14
<i>Elemzés</i>	16
<i>A kutatásból kirajzolódó főbb tanulságok</i>	23
<i>Összegzés</i>	26
<i>Irodalomjegyzék</i>	27
<i>Melléklet</i>	28

Bevezetés

A diplomamunkám témája a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a Waldorf-pedagógia vonatkozásában. A demokrácia témaköre hosszú ideje aktuális és releváns, a késő modernitás kihívásai pedig újra a politikatudományok és a politikai szociológia egyik központi kérdésévé tették a demokrácia értelmezését, fogalmi és normatív tartalmának alakulását. A fogalmi meghatározás az elmúlt évszázadokban nagy változásokon esett át. Dolgozatomban először a demokrácia, illetve a demokráciára nevelés fogalmi megközelítéseit mutatom be. Itt röviden utalok a magyar rendszer intézményes és tényleges kereteire is, valamint a demokráciára nevelés megjelenési lehetőségeire és relevanciájára. A dolgozat másik kiindulópontja a Waldorf-pedagógia. Ezt az alternatív oktatás rendszerének és hazai megvalósulásának kontextusában mutatom be. Kutatásommal azt a kérdést igyekszem megválaszolni, hogy a Waldorf-pedagógia módszerei mennyiben teszik lehetővé a demokráciára nevelést, illetve ez miként valósul meg, és milyen hatásai vannak. A kutatáshoz kapcsolódó adatfelvétel egy részét már végzett Waldorf-diákokkal folytatott fókuszcsoporthoz interjúk módszerrel készítettem el, hogy az ő tapasztalataikat és szempontjaikat megértve igyekezzek választ találni a kérdésre, és a Waldorf-módszer demokratikus attitűdökre gyakorolt hatását mélyebben megértsem. Az adatfelvétel másik részét pedig egy észak-alföldi nagyváros Waldorf-középiskolának pedagógusaival készítettem el, félig strukturált interjúk formájában, ahol a pedagógusi attitűdöket és gyakorlatokat vizsgáltam. Az adatfelvételt követően előre meghatározott kódok alapján deduktív módon történt meg a kutatás kiértékelése. A kutatás feltárja a demokráciára nevelés nem formális módon való megvalósulását a Waldorf-pedagógia keretein belül, amely témában kevés korábbi kutatás áll rendelkezésre. Összességében a szakdolgozat részletesen tárgyalja a demokrácia és a demokráciára nevelés fogalmát, a gyakorlati megvalósulást Magyarországon, az alternatív oktatást szabályozó törvényi kereteket, valamint egy kutatás segítségével vizsgálja a demokráciára nevelés Waldorf-pedagógiában történő megvalósulását.

Demokrácia és demokráciára nevelés fogalmainak meghatározása

A demokráciával összefüggő fogalmak meghatározása több szempontból is problémás. Jelentésrétegeiben összecsúszik a jelennel a történeti múlt, amely a szó fogalomtörténetével is összefügg (miközben az ógörög demokrácia alig hozható párhuzamba a mai típusokkal), illetve a leíró és az értékelő szemlélet: „létrejött egy politikai konszenzus arról, hogy a demokrácia valami jó dolog” (Tóth J., 2019, old.: 302). Mindemellett összecsúszhatott a fogalmi leírás és a gyakorlati megvalósulás nézőpontja is, utóbbira példák azok a (demokratikus nevelés perspektívájához szorosan kapcsolódó) megközelítések is, amelyek szerint „[a] demokrácia nem főnév, hanem ige, Csak akkor van, ha csináljuk.” (Csoszó, Fernengel, & Udvarhelyi, 2021, old.: 182) Az, hogy milyen jelzőkkel illetjük a fogalmat összefügg azzal, hogy milyen kontextusban használjuk az emberi társadalmon belül. Ezek mellett összefüggésben áll a fogalom használata az adott típus társadalmi, politikai, illetve történelmi hátterével is.

Tóth J. Zoltán (2019) állítása szerint nehéz különbséget tenni azok között a politikai rendszerek között, amelyek valójában demokratikus berendezkedésűek, és azok között, ahol valójában nem valósulnak meg a demokratikus értékek. A demokrácia különböző fajtái, mint például „a közvetlen demokrácia, a választásos demokrácia, a képviseleti demokrácia, a közvetett demokrácia, a részvételi (participációs) demokrácia, az öngazgató demokrácia, a gyűléses demokrácia, a népszavazásos demokrácia, az elektronikus demokrácia, az alkotmányos demokrácia, a liberális demokrácia, a szociáldemokrácia, a kereszténydemokrácia, az egalitárius demokrácia, a konszenzusos demokrácia, a többségi demokrácia, a korlátozott demokrácia, a deliberatív demokrácia, a konszociális demokrácia, sőt még a »népi demokrácia« vagy az »illiberális demokrácia«” (Tóth J., 2019, old.: 303) típusai között is lehetnek hasonlóságok, illetve eltérések is. Ez a sokféleség is nehezítheti a demokrácia fogalmának tisztázását és megértését. Továbbá fontos kiemelni azt is, hogy ha egy politikai rendszer formálisan demokratikus, az nem egyenlő azzal, hogy nem sérülékeny, illetve, hogy nincsenek hiányosságai az alapvető értékek és elvek megvalósítása terén. Mivel minden demokratikus rendszernek vannak sajátosságai, -amelyek kihívásokat és hibák sokaságát hordozzák magukban-, nem definiálható a tökéletes demokrácia, mint fogalom, sem a közvetlen, sem pedig a közvetett demokráciával kapcsolatban. A közvetett és közvetlen demokrácia két különböző mechanizmusa annak, hogy a polgárok részt vegyenek

a politikai folyamatokban és a döntéshozatalban. A közvetlen demokrácia elve alapján a polgárok közvetlenül részt vesznek a döntéshozatalban, amelyeket népszavazások révén vagy a közvetlenül tartott gyűlések formájában tartanak meg. A polgárok politikai kérdésekről és törvényekről, esetlegesen politikai képviselők kinevezéséről dönthetnek. Ezáltal a politikai rendszer által a polgárok közvetlen befolyást gyakorolnak a politikai döntések felett, ugyanakkor ez gyakran nehéz vagy időigényes folyamat lehet, és nagyobb népességű országokban pedig még hosszabb ideig is eltarthat a folyamat. Míg a közvetett demokrácia rendszerében a polgárok maguk által választott képviselőket delegálnak arra, hogy képviseljék őket a döntéshozatali folyamataikban. Ezek a képviselők azután döntéseket hoznak a polgárok nevében. Ez a politikai rendszer egy gyorsabb és ebből kifolyólag hatékonyabb döntéshozatalt tesz lehetővé. Ettől függetlenül a választott tisztségviselők is eltávolodhatnak időközönként a választók igényeitől. A legtöbb országban a közvetett demokrácia az elterjedtebb. Ugyanakkor vannak olyan országok, ahol a mindkettő mechanizmust alkalmazzák. (Tóth J., 2019)

A demokrácia értékelésének lehetőségei: a liberális demokrácia útján

A demokratikus nevelés szemléletmódja, az egyén fejlődését és társadalmi beilleszkedését segítő módszerek és értékek összességét jelenti. Tehát a demokratikus nevelés alapvetően olyan értékeken és elveken nyugszik, amelyek szorosan kapcsolódnak a liberális demokrácia alapelveihez. Ugyanakkor ezeknek nem feltétlenül kell megegyezniük a liberális demokrácia konkrét intézményi kereteivel vagy politikai struktúráival. A liberális demokráciának négy meghatározó jellemzőjét ismerjük. A jog uralmát, a politikai versengést, az államiságot, illetve az elszámolhatóságot. (Offe, 2011)

A jog uralma, az állam működését és az alkotmányt szabályozza. Az államhatalom három irányba való szétválása segítette, az egyenlő politikai jogok biztosítását minden állampolgár számára, valamint azt, hogy az állam ne összpontosítsa a hatalmat egy kézben.

A politikai versenyek során a pártok a legtöbb szavazatért versenyeznek, amelyek biztosítják a békés átmenetet a kormányzásban. A politikai konfliktusokat kampányok előzik meg, ahol az ideológiák mellett egyre fontosabbá válnak a politikusok személyiségei is. Az

elnöki rendszerű országokban is megfigyelhető a politikai verseny személyessé válása. (Offe, 2011)

A liberális demokrácia az államiság elvével is összefügg, melynek alapja a közös döntések meghozatala és közjavak nyújtása. Az állam kormányzási képességének hiánya három fő okra vezethető vissza: határok ellenőrzésének hiánya, közpolitikák meghatározásának nehézségei és munkahelyhiány. A gazdasági racionalitás gyakran felülírja a közérdek és társadalmi igazságosság szempontjait, ami a demokratikus képviselő hitének csökkenéséhez vezethet. (Offe, 2011)

Az elszámolhatóság fontos az állam stabilitása és legitimációja szempontjából. Rendszeres választások, parlamenti ellenőrzés és érdekcsoportok befolyása biztosítja a politikai elit felelősségének és az állami intézmények ellenőrzésének lehetőségét. Fontos azonban figyelni az elit manipulációs kísérleteire is. (Offe, 2011)

Ezek az alapelvek garantálják az egyének jogait és részvételét a politikai életben, valamint az állam hatékony működését és a közérdek érvényesülését. A liberális demokrácia értékei összekapcsolódnak az emberi jogokkal és a demokráciára nevelés fontosságával.

A demokráciára nevelés terminológiai értelmezése Európában

Nem véletlen, hogy az Európa Tanács kezdeményezést indított arra, hogy létrehozza „a demokráciára nevelés programját” (Kaposi, 2015, old.: 6) A program egyik legfontosabb pontját a 2005-ös év jelentette, ugyanis „a „Demokráciára Nevelés Éve”-ként jelent meg.” (Kaposi, 2015, old.: 6) Pár évvel később a Nemzetközi Szervezet hosszas előmunkák után megjelentette Az Európa Tanács chartája a demokratikus állampolgárságra nevelésről és emberi jogi nevelésről című ajánlást, amely szintén nagyon fontos mérföldkövet képez a demokráciára nevelés területén nemzetközi szinten. A charta szintén kapcsolódik az emberi jogi szemlélethez és a liberális demokrácia alapelveihez egyaránt. Az ajánlás meghatározza a demokratikus állampolgárságra nevelés elvének alapjait: „a. demokratikus állampolgárságra nevelés: oktatás, képzés, tudatosságnövelés, tájékoztatás, gyakorlatok és tevékenységek, amelyek célja, hogy a diákok számára átadott ismeretek, készségek és rálátás, valamint szemléletmódjuk és viselkedésük alakítása révén képessé tegyék őket a társadalomban demokratikus jogaik és kötelezettségeik gyakorlására, illetve megvédésére, a

sokszínűség megbecsülésére és a demokratikus életben való aktív részvételre a demokrácia és a jogállamiság előmozdítása és védelme érdekében” (Európa Tanács, 2010).

Fontos kiemelni tehát azt, amit az előbb idézett részlet is tartalmaz. A demokráciára nevelésnek határozottan vannak, -Kaposi József megfogalmazásával élve-, tanulható és tanítható jegyei is. (Kaposi, 2015) A tanulható demokratikus tulajdonságok közé tartozik az, hogy a fiatal megtanulja hogyan élhet állampolgári kötelezettségével, hogyan zajlik a választások jogi oldala. Továbbá megtanulja azt, hogy hogyan néz ki az államhatalom felépítése és működésének alapelve, illetve azt, hogy a törvényhozó hatalom, a végrehajtó hatalom és a bírói hatalom hogyan is működik pontosan. A történelem oktatásnak egyik nagyon fontos eleme a múlt történéseinek feltárása és megismerése mellett a jogi dokumentumok értelmezése és elemzése is. (Kaposi, 2015) Ezek a tulajdonságok, valóban nagyon könnyen és egyszerűen tanítható és egyszerűen tanulható alapoknak bizonyulnak. Fontos azonban figyelembe vennünk azt is, hogy az állampolgári tudás és a demokratikus viselkedés alapját nem csak a formális oktatás által lehet fejleszteni. Nagymértékben támaszkodik a nem formális tanulás által történő attitűdök, készségek és szükségletek átadására is. A nem formális oktatás olyan megtervezett oktatási programokat jelent, amelyek célja bizonyos készségek és kompetenciák fejlesztése a hagyományos iskolai környezeten kívül. (Európa Tanács, 2010) Ezek a tanítási és tanulási módszerek szükségesek a megfelelő demokratikus neveléshez és a demokratikus részvételhez egyaránt. (Kaposi, 2015)

Demokrácia és demokráciára nevelés Magyarországon

A politikai diskurzusokban az elmúlt években egyre gyakrabban merül fel a vita a demokrácia állapotáról. Az 1989-90-es demokratikus átmenet, majd pedig a 2010 óta elindult változások különösen termékeny talajt jelentettek ezeknek a vitáknak. A liberális demokrácia ideáljához képest a 2010 óta fennálló rendszert több kritikával illették. Továbbá egyre gyakrabban azonosítják olyan hibrid rendszerként, amelyben nem tudják teljesen demokratikus rendszernek nyilvánítani. Ezzel szemben a magyarországi rendszer nem is nevezhető tisztán autokratikus struktúrának. Ezek a kritikák is sokszor megkérdőjelezték az ország demokratikus rendszerét. (Körösi, 2017)

Az Európa Tanács (mint a fentiekben is olvasni lehet) nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy felértékelődjön a demokratikus nevelés Európa szerte. „Az Eurydice 2011-es felmérése szerint az állampolgári nevelés minden országban jelen van az országos, regionális vagy helyi közoktatási programokban.” (Kaposi, 2015, old.: 6.) Magyarországon a Nemzeti Alaptanterv biztosítja ennek a jog keretét, ami először 1995-ben jelent meg. Az 1995-ös jogszabály hangsúlyozza a demokratikus értékek fontosságát és azt, hogy az oktatásnak fel kell készítenie és meg kell tanítania a tanulókat a demokratikus magatartásra. (Kormányrendelet, 1995)

A Nemzeti alaptantervben a demokrácia nevelésére számos változás történt az évek során. Bár 2003-ban nem történtek jelentős módosítások a NAT-ban, viszont ezzel szemben 2007-ben hangsúlyosabbá vált az aktív állampolgárság és demokrácia nevelésének fontossága. Az ekkor megjelent módosításokra reagálva felismerték, hogy a demokratikus gondolkodás kialakításához többre van szükség, mint pusztán ismeretek átadására. (Kaposi, Állampolgárságra, demokráciára nevelés, 2015) A 2012-es Nemzeti alaptanterv tovább erősítette a demokrácia és aktív állampolgárság nevelését, és új elemként a nemzeti identitást és hazaszeretetet is beillesztésre került. A jogszabály hangsúlyozza a vitakultúra fejlesztését és a kreativitás fontosságát is. Ezek az attitűdök elengedhetetlenek a demokratikus állampolgári szemlélet kialakításában. (110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról, 2012)

A szintén nyolc évvel később 2020-ban kiadott Nemzeti Alaptantervvel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy már nem tárgyalják külön bekezdésben a demokráciára és az aktív állampolgárságra nevelést. Ebből kifolyólag nem történt konkrétabb tartalmi bővítés sem a témakörrel kapcsolatban. Nahalka István kritikája alapján, a nemzeti identitásra való nevelés során gyakran csak felületes, szlogeneken alapuló megközelítést alkalmaznak, ami nem segíti a diákokat a nemzeti értékek valódi megértésében és azonosulásában. A Nemzeti Alaptanterv által támogatott oktatás inkább a száraz tananyagok passzív elsajátítására összpontosít, és nem teszi lehetővé a tanulók számára az önálló gondolkodást és a kritikai érzékenység kifejlesztését. A kritikus szemléletmódot és a sokféle nézőpontot kizáró befolyásolás nem segíti elő a fiatalok harmonikus, szabad életre való felkészülését, ami pedig az igazi hazafiság és nemzeti öntudat kiépítéséhez elengedhetetlen lenne. (Nahalka, 2020) Mindazonáltal megemlítésre méltó az is, hogy a legújabb Nemzeti Alaptanterv

gyakran hivatkozik a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelésre a tantárgyak és az évfolyamok terén. (Magyar Közlöny, 2020)

A Nemzeti Alaptantervet (NAT) megvizsgálva kijelenthető tehát, hogy Magyarországon elméleti síkon valóban létezik egy irányvonal, az oktatási intézmények, és a pedagógusok számára, ami a demokráciára nevelést támogatja. A NAT az eddigi nyilvánosságra hozott (és a fentiekben megvizsgált) jogszabályi módosításai mindegyikében voltak erre utaló fejezetek. A Nemzeti Alaptanterv hangsúlyozza a demokrácia és az aktív állampolgárság fontosságát az oktatási folyamatokban, mindemellett hangsúlyt fektet az emberi és állampolgári jogok és kötelezettségek jelentőségére is. Bár ezek a dokumentumok valóban adnak egyfajta iránymutatást azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehetne a legmegfelelőbb demokratikus állampolgárokat kinevelni az oktatási intézményekben, a gyakorlatban sajnos mások a tapasztalatok.

Karlowits-Juhász Orchidea (2015) írása szemlélteti a demokráciára nevelés köznevelésbeli hiányosságait. Egy 2012-ben végzett vizsgálat alapján az látszott, hogy a fiatalok gyakran nem ismerték a demokratikus jogait, és sem az iskola, sem pedig a társadalmi környezet nem segítette őket abban, hogy ezeket a jogokat első sorban megismerjék, másodsorban pedig, hogy gyakorolni tudják. Az oktatási rendszer hiányosságai a közoktatásban is megjelennek (ami a szocializációs környezet második legfontosabb eleme). Sajnálatos módon a diákok nem kapnak megfelelő mennyiségű és minőségű oktatást a jogok és a demokratikus értékek fontosságáról. Az iskolai környezet szintén nem megfelelő a demokratikus nevelés szempontjából, tekintve, hogy a tanár-diák viszony sokszor nem támogatja a diákok aktív részvételét. A tanárok általában frontálisan tanítanak, ezzel megakadályozva azt, hogy a diákok kifejtsék a véleményüket, esetlegesen alternatív megoldásokat találjanak. Fontos megemlíteni azt is, hogy gyakran az iskolában tabuként kezelik a fontos társadalmi kérdéseket is. Ezzel megakadályozva azt, hogy a diákok döntéseket hozzanak és véleményt nyilvánítsanak (Karlowits-Juhász, 2015)

Az Egyensúly Intézet is igen érdekes kritikát fogalmazott meg a magyarországi demokráciára és aktív állampolgárságra neveléssel kapcsolatban. A szervezet 2021-ben kiadott egy javaslatot a témakörrel kapcsolatban, amiben több okot is felsorolnak ennek hátterében. Az Egyensúly Intézet kritikája szerint, „A demokratikus kultúra nem velünk születik: megteremtésének elsődleges közege a család és – jó esetben – a tömegmédia mellett a közoktatás, ennyiben pedig az állam felelősségéről beszélünk.” (Egyensúly Intézet,

2021,05, old.: 8.) Kiemelik, -a jelenlegi oktatási rendszer általános problémái mellett -ami a pedagógushiányt, alacsony óraszámot, pedagógusok felkészületlenségét, frontális pedagógiai gyakorlatokat, és korlátozott diákjogokat jelenti-, azt is, hogy nem fektet kellő figyelmet a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés elsajátításához szükséges kompetenciák és attitűdök átadására. Az állami szervezet nem tett erőfeszítéseket abban az ügyben, hogy az alternatív iskolák és a civil szervezetek által kidolgozott, jó gyakorlatokat és tapasztalatokat összegyűjtse, és mindenki által elérhetővé, hozzáférhetővé tegye. (Egyensúly Intézet, 2021,05) Az alternatív oktatási rendszerek és civil szervezetek által birtokolt tudás és a gyakorlatok kiemelkedő fontossággal bírnak a demokrácia nevelése terén. Az alternatív iskolák által alkalmazott nemformális tanítási módszerek abból a szempontból is nagyon hatékonyak lehetnek, hogy ösztönözzék a diákok aktív részvételét és mélyebb megértését az oktatási folyamatokban. Ezeknek az erőforrásoknak a kihasználása és támogatása az oktatási rendszeren belül elengedhetetlennek kellene, hogy legyen. Tehát, nemcsak a közvetlenül megszerezhető ismeretekre összpontosítanak, amik megtaníthatóak és megtanulhatóak. Sokkal inkább olyan értékekre és hozzáállásokra is, amelyeknél mélyebb megértésre és jelentősebb gyakorlásra van szükség. (Kaposi & Kalocsai, 2019)

Az alternatív pedagógia¹

Az alternatív nevelés és oktatás olyan megközelítést képvisel, amely lehetőséget kínál mind a szülőknek, mind a gyermekeknek arra, hogy más, nem hagyományos úton fejlődjenek és tanuljanak. Ezek a módszerek eltérnek a hagyományos iskolák által alkalmazott módszerektől, struktúráktól és pedagógiai gyakorlatoktól. Az alternatív iskolák gyakran kisebb létszámúak, rugalmasabb tantervekkel és tanulási környezettel rendelkeznek, és eltérő pedagógiai megközelítéseket alkalmaznak. Létezik egy olyan megközelítés is, amely szerint az alternatív oktatás a hagyományos rendszertől való eltérést jelenti. Az alternatív nevelés lehetőséget biztosít arra, hogy olyan oktatási környezetet teremtsen, amely jobban illeszkedik az egyéni szükségletekhez és preferenciákhoz. Ezek az iskolák általában

¹ A fejezet fő forrása: Langerné Buchwald Judit (2022): Alternativitás és Pluralizmus a magyar közoktatásban és a pedagógusképzésben a rendszerváltástól napjainkig

széles körű oktatási módszereket és tanulási környezetet kínálnak, lehetőséget biztosítva a szülőknek arra, hogy megtalálják a gyermekeik számára legmegfelelőbb megoldást. Ez a rugalmasság és választék az alternatív nevelés és oktatás egyik fő előnye a hagyományos iskolarendszerekkel szemben. (Langerné Buchwald, 2022)

Összességében tehát, az alternatív nevelés és oktatás azt jelenti, hogy más megközelítéseket alkalmaznak az oktatásban és a nevelésben, amelyek eltérnek a hagyományos iskolarendszertől.

Az alábbi táblázatban az alternativitás értelmezési lehetőségeit lehet áttekinteni neveléstudományi szakirodalom szerint 1989-től egészen 2017-ig. A táblázatot Langerné Buchwald Judit Alternativitás és Pluralizmus című könyvéből emeletem át.

Az alternatív iskolák törvényi kereteinek feltárása és megértése elengethetetlen fontosságú, ugyanis ezek a keretek határozzák meg az alternatív oktatási intézmények működési feltételeit. A közoktatási törvények kiemelkedő szerepet játszanak az alternatív iskolák definiálásában, illetve szabályozásában.

Az 1993-ban elfogadott közoktatási törvény egységesen szabályozta az alternatív és hagyományos oktatási intézményeket. Tíz év elteltével, a 2003-ban történő módosítások keretében különbséget tettek a két típus között, figyelembe véve a pedagógiai módszereket is. Az alternatív iskolák saját kerettantervet alkothattak, amelyben meghatározhatják az oktatási tartalmakat, vizsgafelkészítést, vezetési modelleket és a pedagógusok szakképzettségét.

Nyolc év elteltével a 2011. évi CXC. törvényben nem módosultak az előzőleg meghatározott definíciók. A köznevelési törvényben azonban kibővítésre kerültek azok a területek, amelyekben az iskolák eltérhetnek a hagyományos rendszertől. Ezáltal lehetővé téve, hogy az iskolák maguk határozzák meg a heti kötelező óraszámokat a diákok számára. (2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről)

A következő törvény, a 2019. évi LXX. törvény a közneveléssel összefüggő egyes törvények módosításáról és a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről. A törvényváltozás magába foglalja az alternatív iskolák működésbeli változásait, miszerint: „a NAT-ban foglalt műveltségi területek adaptálása során az iskolák közötti átjárhatóság és a továbbtanulás biztosítása érdekében az alternatív kerettanterv tantárgyi struktúrája legfeljebb harminc százalékban térhet el az oktatásért felelős miniszter által kiadott kerettantervben foglalt tantárgyi

struktúrától.” (2019. évi LXX. törvény a közneveléssel összefüggő egyes tevékeny módosításáról és a nemzeti köznevelési tankönyvellátásról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről.) A működésbeli változások ellenére az alternatív iskolák meghatározása nem változott ezen törvényi módosítással. Egészen a 2019. évi CXII. törvény a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény hatálybalépésével összefüggő módosító és hatályon kívül helyező rendelkezésekről szóló jogszabályváltoztatásokig, ami „azonban megszüntette az alternatív iskola fogalmát és definícióját a törvényi szabályozás szintjén”. (Langerné Buchwald, 2022, old.: 26) Hagyták, hogy az iskolák továbbra is egyedi módon működjenek. Bár ezeket az egyedi módszereket az iskoláknak külön-külön engedélyeztetni kellett, így biztosítva, hogy minden iskola megfeleljen az alapvető oktatási követelménynek úgy, hogy közben sajátos módon működik. (Langerné Buchwald, 2022)

Az alternatív oktatás hosszú utat járt be hazánkban. Annak ellenére, hogy az alternatív iskolák megalakulását számos kihívás övezte, az állami segítség, a Soros Alapítvány, valamint több más alapítvány és magánszemély támogatása révén a rendszerváltás után ismét teret nyert az alternatív oktatás. (Langerné Buchwald, 2022) Az idő során jelentős változásokon ment végbe az alternatív pedagógia működésében és szabályozásában is Magyarországon. Ezek közül egyik kiemelkedő példa a Waldorf-Pedagógia, amely világszerte elismert alternatív nevelési módszer. Ennek az irányzatnak a megjelenése jelentős hatást keltett alternatív oktatás terén, és mélyen beágyazódott a hazai oktatási kultúrába.

A Waldorf-pedagógia

A Waldorf-pedagógia egy olyan alternatív oktatási módszer, amely egy átfogó nevelésfilozófiát hordoz magában. A Waldorf-pedagógia alapját az antropozófia elvrendszere képezi, aminek megalkotója Rudolf Steiner. A Waldorf pedagógia a hármas tagozódás elvét hordozza, ami szoros kapcsolatot ápol a fejlődés teljeskörű megértésével. Tehát a „A Waldorf-pedagógia fókuszában a gyermekek testi, szellemi, lelki, akarat és szociális fejlődésének harmonikus egysége, azaz a teljes emberi személyiség kibontakoztatása áll. Szociálisan érzékeny, tudatos közösségformálással kívánnak hozzájárulni a társadalom fejlődéséhez” (Mészáros & Egervári, 2021, old.: 27.) A Waldorf-pedagógia tehát arra törekszik, hogy hozzájáruljon a társadalmi előre lépéshez azzal, hogy nem csak a gyermekek egyéni fejlődését tartja szem előtt, hanem közösségi szinten is pozitív

hatást gyakorol. Ez azt jelenti, hogy ez a pedagógiai megközelítés egy társadalmilag érzékeny és tudatos közösséget kíván létrehozni. A Waldorf-pedagógia esetében inkább beszélhetünk a nevelés művészetéről, mintsem a nevelés tudományáról (Mészáros & Egervári, 2021). A pedagógia figyelembe veszi a gyermekek életkori sajátosságait és jellemzőit és ennek megfelelően alakítja ki az oktatási tanrendet is. Ez azt jelenti tehát, hogy az oktatási módszereket és annak tartalmát a gyermekek fejlődési szakaszához igazítja, hogy minél hatékonyabban segítse elő azok fejlődését és tanulását (Carlgren, 1992). Ez további mélyreható megértést segít elő az adott tantárggyal kapcsolatban. (Mészáros & Egervári, 2021). Fontos szót ejtenünk az osztályzatokról is, ami azért nagyon különleges, mert valójában a Waldorf-pedagógia nem osztályoz, hanem értékeli. (Mészáros & Egervári, 2021) Ezzel igyekeznek elősegíteni azt, hogy a diákok megtalálják a számukra megfelelő tanulási módszereket. Így ösztönzik a diákokat arra, hogy elsajátítsák azt, hogy tudnak a legkönnyebben tanulni. Így válhatnak nyitottá a világra, testileg egészségesekké, lelkileg szabadokká és szellemileg kreatívvá. (Mészáros & Egervári, 2021) Az értékelésben nem az érdemjegy a lényeg, hanem az, hogy a diákok részt vegyenek az értékelési folyamatban.

A Waldorf-pedagógia módszere tehát arra törekszik, hogy a gyermek személyét mélyen megismerje, és hogy szabad gondolkodásra, szabad szellemben nevelje. Fontos, hogy olyan tanulás környezetet teremtsen a diáknak, ahol a diákok egyenlő partnerként vesznek részt a folyamatokban. A diákoknak lehetőségük van a társaikkal, illetve sok esetben egyenrangú partnerként kezelt pedagógusaikkal is megosztani gondolataikat, véleményeiket. Ezek mellett természetesen a művészet területein is kiélhetik magukat. A tanítási módszerek gyakran interaktívak és kooperatívak, és ösztönzik a csoportmunkát és a közös döntéshozatalt. A pedagógia nagy hangsúlyt fektet a kommunikációra és a helyes vitakultúra elsajátítására is. (Mészáros & Egervári, 2021) A pedagógusok a demokratikus értékekre és folyamatokra tanítják a diákokat mindennapi gyakorlatban. Ez megnyilvánul a csoportos projektek során. A diákoknak lehetőségük van arra, hogy együttműködjenek, megvitassák az ötleteiket és közösen döntsenek. Emellett a tanárok tiszteletben tartják a diákok egyéni véleményét, illetve kifejezését, bátorítják őket a kritikus gondolkodásra és arra, hogy merjenek kérdezni az élet minden területén. A Waldorf-pedagógia egyik nagyon fontos sajátossága az, hogy azt sugallja a diákoknak, hogy joguk van a részvételhez és a megértéshez, továbbá, hogy mindenki számít a közösségben. Ezek alapján a diákok nemcsak tanulnak a demokráciáról, hanem gyakorolják és megtapasztalják a mindennapi iskolai életben is.

A Waldorf-pedagógia emellett hangsúlyt fektet a hármas tagozódásra, ami a szabadság, egyenlőség, testvériség szavakban bontakozik ki. (Carlgren, 1992) Ez azt jelenti, hogy a kulturális életnek kellene biztosítania a szellemi szabadságot, a törvénykezéseknek a demokratikus egyenlőséget, és végül a gazdasági életnek a szociális egyenlőséget. (Carlgren, 1992)

Steiner azt gondolta, hogy a kulturális élet szabadsága, a szabad oktatás és a nevelés elengethetetlen ahhoz, hogy az egyéni tehetségek fejlődjenek. Úgy vélte, hogy ha az ipar és az állam beleavatkozik az oktatásba, akkor veszélybe kerülhet ez a fajta szabadság.

Az államigazgatás és a jogalkotás területeivel kapcsolatban azt gondolta, hogy ezeknek a szerveknek az egyének jogainak védelmét és biztosítását kell szolgálnia a társadalmon belül. Fontos, hogy a hármas tagozódású társadalomban a demokratikus választások útján megszavazott politikai vezetőknél gondoskodniuk kell arról, hogy a gazdasági támogatások ne veszélyeztessék a szellemi élet függetlenségét. (Carlgren, 1992)

Látható tehát, hogy a hármas tagozódás egy olyan decentralizált társadalmat alkotott meg, ahol a gazdasági és a szellemi élet egymástól elkülönülve működik. Tehát az állam nem avatkozik be a gazdasági és a szellemi élet ügyeibe, csak is kizárólag a törvény és a jog védelmének a területén.

Összefoglalva tehát a Waldorf-pedagógia hármas tagozódása szoros kapcsolatban áll a demokratikus társadalom alapelveivel. A szabadság elve azt jelenti, hogy mindenkinek lehetőséget kell adni arra, hogy saját fejlődési keretében kibontakozzon, ami hasonlóan fontos az egyéni önrendelkezéshez a demokratikus rendszerben. Az egyenlőség elve alapján, a Waldorf-pedagógiában minden gyermek egyenlő. Ez tehát az egyenlő lehetőségek biztosítását is jelenti, továbbá, hasonlóan fontos az emberi jogok és elvek terén a demokratikus társadalomban. A testvériség elve pedig az egymás iránti tiszteletet és közösségi együttműködést hangsúlyozza, ami alapvető fontosságú a demokratikus közegekben, ahol az emberek együtt dolgoznak a közös célokért és tiszteletben tartják egymás jogait és véleményét. Ezen értékek és elvek tehát összhangban vannak a demokratikus társadalom alapelveivel.

Magyarországon több mint 9500 gyermek tanul az ország 46 Waldorf-iskolájában és 57 óvodájában, ahol közel 1000 pedagógus végez szakmai munkát. Ezt a tevékenységet összesen hét önálló Waldorf-pedagógus képzés is támogatja. (Magyar Waldorf Szövetség, 2024)

A demokráciára nevelés megítélései Waldorf-pedagógusok és diákok szemszögéből

A fentiekben tehát láthattuk, hogy a Waldorf-pedagógiát megalapozó elvek között fontos a demokrácia jelenléte, valamint az, hogy a köznevelésnek feladata lenne a demokráciára nevelés. Ennek fényében, -és azért, mert a témának igen kevés a szakirodalma-, releváns azt vizsgálni, hogy hogyan valósul meg a demokráciára és az aktív állampolgárságra nevelés a Waldorf-iskolák pedagógiai módszereivel.

A kutatásom középpontjában az a kérdés áll, hogy a Waldorf-iskolák valóban demokráciára nevelnek-e. Amennyiben igen, érdeklődöm a folyamatok és módszerek iránt, hogy pontosan hogyan zajlik ez a nevelés.

Módszertani áttekintés:

A kutatásom során kvalitatív kutatási módszert alkalmaztam, azon szándékkal, hogy a témát mélyebben megértsem. Az eredmények természetesen nem általánosíthatók, azonban egyrészt megalapozhatnak egy későbbi kvantitatív kutatást, másrészt pedig mélyfűrásként értelmezhetők arra vonatkozóan, hogy a Waldorf-módszerek alkalmazása miként hat a demokratikus attitűdökre, és miként kapcsolható a demokráciára nevelés módszertanához. Az adatok elemzése során tematikus tartalomelemzést végeztem deduktív módon, amely során előzetesen meghatározott kódok segítségével osztályoztam azokat négy különböző kategóriába. Ezen módszertani megközelítés alkalmazása révén lehetőség nyílt arra, hogy strukturált és céltudatos módon feltárjam az adatok mögött meghúzódó összefüggéseket és tematikus elemeket, hozzájárulva a kutatásom alapvető célszerűségéhez és mélységéhez.

A kutatásom során a szakirodalmi áttekintés után két különböző kvalitatív adatfelvételi módszert alkalmaztam. Először fókuszcsoporthoz tartozó interjút készítettem végzett Waldorf-diákokkal. Másrészt félig strukturált interjúkat folytattam egy észak-alföldi nagyváros Waldorf-középiskolában tanító pedagógusokkal. Mindkét adatfelvételi módszer

célja a Waldorf-oktatás jellegzetességeinek és hatékonyságának részletes vizsgálata volt, fókuszálva az oktatás demokratikus aspektusaira is. Az adatfelvétel során összesen 186 percnyi (körülbelül három órányi) hanganyagot rögzítettem. Az interjúk során arra törekedtem, hogy mélyebben megérthessem a demokratikus nevelés gyakorlatát és szerepét a Waldorf-oktatási környezetben. Ugyanis a szakirodalmak, illetve korábbi tapasztalataim alapján azt feltételeztem, hogy létezik demokráciára nevelés a Waldorf-pedagógián belül.

A résztvevők tapasztalatai és véleményei alapján kívántam feltérképezni, hogyan és mennyire jelenik meg a demokrácia a nevelési folyamatokban. Ezen elemzések révén a kutatás célja volt a Waldorf-oktatás demokratikus nevelési dimenziójának részletes feltárása és megértése.

A végzett Waldorf-diákokkal történő adatfelvételi mintát négy fővel alkottam meg, akik a 19-24 éves korosztályba tartoznak. A fókuszcsoporthoz interjúmoderátora Gyöngyössy Karolina volt, mivel személyes kapcsolatom volt néhány kutatási alannyal. Ennek az volt az oka, hogy a kutatás megszervezésénél a gimnáziumi osztálytársaimat kértem fel elsősorban és közülük többen segítségemre voltak az adatfelvétel során. Ennek következtében úgy ítéltam meg, hogy az adatfelvétel hitelességéhez hozzájárul, ha olyan ember vezeti a beszélgetéseket, aki nem ismerős a résztvevők számára. Az adatfelvételt eredetileg nyolc résztvevővel szerettem volna elkészíteni, azonban sajnálatos módon csak négy személy részvétele volt lehetséges a tervezett nyolc helyett, egyéb okok miatt. A fókuszcsoporthoz interjút mindenképpen végzett diákokkal szerettem volna elvégezni, mivel úgy gondolom, hogy utólag visszatekintve a Waldorf-rendszerre jobban átlátják, és átfogóbb véleményt tudnak formálni. A fókuszcsoporthoz interjú fő célkitűzése a tapasztalatok és szempontok részletes begyűjtése volt.

Az észak-alföldi nagyváros Waldorf-középiskolájában folytatott félig strukturált interjúk az intézményben tanító pedagógusok részvételével értékes kutatási adatokat nyújtottak. A kutatási mintát öt fővel alkottam meg, akik a 35-40 éves korosztályba tartoznak. Az adatfelvételnél négy értékelhető interjút sikerült elkészítenem, amelyek célja szintén az eddigi tapasztalatok és szempontok részletes begyűjtése volt. Az interjúk során tükröződtek azok az egyedi megközelítések, amelyeket alkalmaznak a diákok fejlesztése és támogatása érdekében.

Az adatfelvételt egyetlen napon belül, különböző időpontokban végeztem, figyelembe véve a résztvevők időbeosztását. Bár a jelenlegi pedagógushiány megnehezítette

a kutatást, úgy gondolom kiválóan sikerült alkalmazkodnunk a helyzethez, lehetővé téve a négy értékelhető félig strukturált interjú létrejöttét.

Az adatfelvételek során mind a pedagógusok, mind a diákok számára hasonló kérdéseket fogalmaztam meg. Majd négy fő témakört azonosítottam, amelyekbe összegyűjtöttem az érinteni kívánt területekkel kapcsolatos és releváns információkat. (A vezérfonalakat és a kódlistát ld. a mellékletben)

Elemzés

Az első témakör kiemelése kulcsfontosságú, mivel a tanulók és a pedagógusok által nyújtott válaszok számomra új perspektívákat tártak fel. Ezek a megállapítások hozzájárulnak a kutatásom részletességéhez és komplexitásához.

Az első témakörbe tartozó kérdések arra irányultak, hogy megvizsgáljam, érzékelnek-e válaszadóim jelentős különbséget a demokrácia és az aktív állampolgárság fogalmai között. Ezen aspektus fókuszálásával az volt a szándékom, hogy mélyebb megértést szerezzek a résztvevők egyéni nézeteiről és értelmezéseiről a demokratikus alapelvek és az aktív állampolgárság közötti kapcsolat tekintetében, különös hangsúlyt fektetve arra, hogyan interpretálják ezeket a fogalmakat.

Ebben az esetben a válaszok a pedagógusok körében a következők voltak. A négy válasz közül két résztvevő abszolút eltérő választ adott.

- Nincs demokrácia aktív állampolgár nélkül.

W6: „Én szerintem nem létezik demokrácia aktív állampolgárok nélkül.”

- Nincs aktív állampolgár demokrácia nélkül.

W7: „...Úgyhogy én úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy valaki aktív részese legyen egy államnak, ahhoz szükség van egy alap demokráciára.”

Az adatfelvételben megfigyelhető, hogy két pedagógus között eltérő nézetek merültek fel a demokrácia és az aktív állampolgárság kapcsolatáról. Az egyik résztvevő hangsúlyozza, hogy a demokrácia fenntartása és működtetése érdekében szükség van aktív állampolgárookra, akik részt vesznek az állami ügyekben és a közösségi döntéshozatalban.

Ezzel szemben a másik résztvevő azt hangsúlyozza, hogy az aktív állampolgárság gyakorlása csak egy jól működő demokráciában lehetséges, mivel a demokratikus intézmények és folyamatok biztosítják az állampolgárok részvételének lehetőségét és hatékonyságát. Ezek az ellentétes nézetek arra utalnak, hogy a demokrácia és az aktív állampolgárság kölcsönösen erősítik egymást. Fontos, hogy a demokratikus nevelés és az állampolgári tudatosság fejlesztése során mindkét fogalmat figyelembe vegyük és összekapcsoljuk. Ezek a kijelentések különösen érdekesek, mivel rávilágítanak arra, hogy a két fogalom között létezik egyfajta kölcsönös függés és kapcsolat.

Az idézetek alapján úgy tűnik, hogy a diákok számára a szabadság fogalma az, ami kapcsolódik a döntéshozatalhoz és az egyéni akarathoz.

W2: „Nem tudom, nekem ez a szabadsággal összefügg.”

W1: „Mindenki megfér egymás mellett, aki ott él, lehetőleg minél szabadabban és egymással így együtt léve, vagy úgy, hogy nem teszek kárt a másokban, meg nem zavarom, hanem úgy el vagyunk úgy, hogy mindenki jól érzi magát.”

W3: „Nekem ez a döntés szó jutott mindig eszembe a szabadságról, hogy egy ilyen szabad döntés vagy szabad akaratból megszületett döntés, hogy kit választunk, vagy kit támogatunk”

Látható tehát, hogy a vizsgált személyek egyetértenek abban, hogy a szabadság fontos tényező az életükben. Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szabadság fontos és sokrétű fogalom, amely kapcsolódik az egyéni döntéshozatalhoz, az egyének közötti kapcsolatokhoz és az együttműködéshez. A szabadság lehetőséget teremt arra, hogy az emberek jól érezzék magukat és kifejezhessék az egyéni akaratukat.

A szabadság fogalma kiemelkedő fontossággal bír mind a diákok, mind a tanárok körében. Ez arra utal, hogy az egyéni autonómia és szabadság jelentőséget kap mindkét csoport számára. Azt sugallja, hogy mind a diákok, mind a tanárok számára fontos, hogy jól érezzék magukat a közösségben és hogy tiszteletben tartsák egymás szabadságát. Ez az álláspont továbbá hozzájárul a demokratikus értékek erősítéséhez. Egy jó közösségben a harmónia és a demokrácia jelenléte megmutatkozik, hiszen a szabadság és az egyéni autonómia tiszteletben tartása kulcsfontosságú a demokratikus folyamatokban és

döntéshozatalban. Ezáltal a diákok és a tanárok egyaránt részt vesznek a demokratikus értékek megerősítésében és a harmonikus közösség kialakításában

Ezt követően a következő témakörben arra kérdeztem rá, hogy milyen kapcsolatot látnak a demokratikus nevelés és a Waldorf-pedagógia között, tevékenységekkel és módszerekkel alátámasztva. Ebben a specifikus témában számos érdekes reakcióval találkoztam. A résztvevők mindegyike egységesen kifejezte, hogy érzékel kapcsolatot a demokráciára nevelés és a Waldorf-pedagógia között. Ezen az egységes állásponton keresztül kiderült, hogy a vizsgálati alanyok egyöntetűen úgy gondolják, hogy a Waldorf-pedagógia módszerei és értékrendje hozzájárul a diákok demokratikus neveléséhez. Ezt további konkrét példákkal és személyes élményekkel támasztották alá, így részletesebb betekintést nyerhettem a két terület közötti kapcsolatról.

Ebben a szakaszban a résztvevő egykori diákok élénk beszélgetéseket folytattak, és számos korábbi történettel szolgáltak az általuk tapasztalt Waldorf-pedagógiai módszerekről, szokásokról, valamint a korábbi pedagógusaikról.

W4:(...) „Szerintem is fontos, hogy ráneveljük a gyerekeket, de viszont nem szabad erőltetni ezt sem, és igazából nekem ez tetszett a Waldorfban, hogy nálunk tényleg nem volt erőltetve, mert nem is volt kimondva, hogy na most erre vagy nevelve, hanem hogy tényleg ezek a feladatok meg ilyenek, és azokon keresztül megtanultuk, és hogy nem volt erőltetve, igen, az lényeg.”

W2: „Amúgy az így nem volt kimondva, hogy a demokráciára nevelnek. Most már látjuk az összefüggéseket, vagy tudjuk, hogy igen, ez az.”

A pedagógusok körében több tanár is említette a szabadságra nevelés fontosságát ebben a témakörben.

W7: „Miről szól a demokrácia? A szabadságról!”

A fenti kontextusban olyan tényezők is előtérbe kerültek, mint például a drámaórák és az epochák előtti ritmikus elemek jelentősége, melyek alatt a diákok kibontakozhatnak és zenéléssel, különböző játékokkal sajátíthatják el az egymásra való figyelem és kooperáció fontosságát. Emellett szó esett a művészetek fontos szerepéről, valamint a nyílt és tiszta kommunikációról, a vitatkozás és a szabad véleménynyilvánítás fontosságáról is, továbbá a hármas tagozódás, mely a szabadság, egyenlőség és testvériség elvét reprezentálja.

W5: „A francia forradalom és a szabadság, egyenlőség, testvériség dimenzióiba vezet ez vissza, mert szabadság van a szellemben, egyenlőség van a jogban és testvériség a szociális szférában.”

Szerencsés véletlen egybeesés az, hogy az egyik interjút adó pedagógus volt diákja részt vett a fókuszcsoporthoz vizsgálatban. A matematikatanár azt hangsúlyozta, hogy a tantárgyakon belül is igyekeznek a demokráciára nevelés fontosságát átadni, bár ez a matematika tanítás során nem mindig megy. Volt diákja azonban másként vélekedett a pedagógus tanítási módszereiről.

W8: „Mi azt valljuk, hogy olyan fiatalokat szeretnénk nevelni, akik aztán kilépve a valós világba, hasznos tagjai lehessenek a társadalomnak, és olyan tagjai lehessenek, akik a szabályokat betartva próbáljanak változásokat, változtatásokat elérni, hogyha azt szükségesnek látják (...) Tehát én azt gondolom, hogy minden tantárgyban megvan erre a lehetőség, matematikában kicsit nehezebb, mert ott azért nagyon alkalmazkodni kell a szabályokhoz meg a pontossághoz, de a ritmikus részekben mindenféleképpen tudunk erre nevelni.”

W3: „Most megint egy ilyen gimis tanárom, a matektanárom jutott eszembe, hogy mikor levezettünk mondjuk egy egyenletet vagy egy képletet, ami úgy megvolt, és azt úgy elfogadtuk tényként, hogy ez így van, és akkor mindig azt kérdezte, hogy de miért? De ezt miért fogadjuk el, hogy ez így van? Nem szeretnénk tudni, hogy miért történt az, ami ott van a táblán? Szerintem ez tök jó így a világra is kivetíteni, hogy vajon miért. Miért reagálok így valamire, vagy valakire, miért történnek azok a folyamatok, és én hogyan, meg hol helyezkedem el ebben.”

Ez a témakör szorosan kapcsolódik az előző témakörhöz. Az adatfelvétel során kiderült, hogy a résztvevők egységesen érzékelnek kapcsolatot a demokratikus nevelés és a Waldorf-pedagógia között. A Waldorf-pedagógia módszerei és értékrendje hozzájárulnak a diákok demokratikus neveléséhez, és a résztvevők tapasztalatai alapján kiderült, hogy a szabadság, az egyéni autonómia, valamint a nyílt kommunikáció és a vitakultúra mellett a kritikai gondolkodás is kulcsszerepet játszik ebben a folyamatban. A pedagógusok is említették a demokratikus értékek szerepét, -még a tantárgyakon belül is-, és egyetértettek abban, hogy a demokratikus nevelés minden tantárgyban megvalósítható.

A következő, harmadik témakörben azt vizsgáltam, hogyan működik a demokratikus folyamatokban való aktív részvételek segítése, gyakorlatokkal, projektekkel és tapasztalatokkal alátámasztva.

Ebben a témakörben a pedagógusok egy egységes, rövid választ adtak arra, hogy a diákoknak lehetőségük van jogok érvényesítésére, melyet egységes és nem anarchikus módon a diákönkormányzaton keresztül valósítanak meg. A tanulók a diákönkormányzat révén érvényesítik leginkább érdekeiket és gyakorolják a demokratikus folyamatokat a szabad véleménynyilvánítás eszközeivel. Továbbá, a pedagógusok együttműködnek a diákokkal azáltal, hogy konfliktusmentes problémamegoldásra törekednek.

A diákok az észrevételek alapján újszerű perspektívát hoztak be, mivel a diákönkormányzatot egyáltalán nem említették, viszont kiemelten beszéltek az év végén tartandó gyakorlatokról. Ezen időszak különösen kiemelkedő volt, amikor a diákok részletesen és elhúzottan beszéltek egy adott témáról. A tanulók egyetértettek abban, hogy a mezőgazdasági, erdészeti és földmérési, valamint a szociális gyakorlatok, az ipari gyakorlattal együtt, kiemelkedően hozzájárultak a személyes fejlődésükhöz. Ezek a gyakorlatok sokoldalú tapasztalatot és széleskörű látásmódot biztosítanak a diákoknak, egyfajta iránymutatásként szolgálnak. Mind óraszámban, mind tapasztalatban jóval többet nyújtanak, mint az 50 órás közösségi szolgálat.

W2: „Belekóstolhatsz rengeteg mindenbe, ami ilyen tényleg életszerű. És most nem is a lényeg, hogy megtanuljunk földet mérni, hanem kicsit kipróbáljuk ebben is magunkat. Az a rengeteg gyakorlati tudás, rengeteg kézműves óránk volt, ezeket szerettem (...)”

A diákok kiemelték a társadalmi problémák és közügyek demokratikus módon történő megvitatását, ami nem csupán a történelem órán került szóba. Az átlagos szakóra keretében is előfordult, hogy nyílt és érdekes beszélgetéseket folytattak, különösen, ha az aktuális világ eseményei ezt megkívánták. A szaktanárok és osztályfőnökök is észlelték, amikor egy téma vagy jelenség kiemelten izgalmasnak bizonyult az adott osztály számára. Ebben az esetben lehetőséget teremtettek a diákoknak a téma kibontakoztatására és megbeszélésére. Egy másik témakör kapcsán, de a pedagógusok is kifejtették ezt a kérdéskört, és ismételten felmerült a szabadságra nevelés elve.

Ebben a témakörben a pedagógusok a diákönkormányzat fontosságát és a konfliktusmentes problémamegoldást emelték ki. A diákok viszont a gyakorlatok szerepét és az általuk történt személyes fejlődést hangsúlyozták, valamint kiemelték a társadalmi

problémák demokratikus módon történő megvitatását és annak fontosságát az órákon. A pedagógusok továbbra is hangsúlyozták a szabadságra nevelés elvét ebben a kontextusban is, és egyetértettek abban, hogy a demokratikus folyamatok gyakorlása és a társadalmi kérdések megvitatása fontos része a diákok nevelésének.

Az utolsó kutatási téma fókuszában az empátia és párbeszéd készségeinek fejlesztése állt, különböző eszközök és módszerek alkalmazásával a demokráciára nevelés kontextusában. Ebben a kutatási témakörben a diákok egységesen, szinte egymás mondatait kiegészítve, ugyanazt a választ nyújtották a felvetett kérdésekre. Megszólalásaikban az alábbi módszerek és eszközök jelentek meg:

- Eszmecserék a diákokkal és a tanárokkal egyaránt.
- Direkt órai vitatkozások.
- A probléma megoldására való törekvés.
- Vitatkozás alatt mind a két felet meghallgatták, és törekedtek a konfliktus és a probléma megoldásra úgy, hogy senkiben se maradjon tüske.

W2: „Igen, egyszer volt olyan, így alsóban, még kicsik voltunk, hogy a télen nagy hócsaták voltak az egész iskolában, az iskolakertben, mindenki dobálta másokat. És már becsengettek, de mi páran kint maradtunk, és az idősebbekkel így elkezdünk hevesebben hó csatázni, és (...) haverom az egyik idősebbel, agresszíven dobálták egymást, és akkor utána az is az volt, hogy akkor leültünk így velük többen, és megbeszéltük a következő szünetben a tanárokkal, mindenkivel. Úgy, hogy ne maradjon senkiben sem tüske.”

A pedagógusok egységesen hasonló válaszokat fogalmaztak meg a következő területekre vonatkozóan:

- Csoportfeladatok: Hangsúlyozták a csoportfeladatok szerepét, mint hatékony módszert a diákok közötti együttműködés és csapatmunka kialakítására.
- Kommunikáció: A kommunikáció kiemelt fontosságú volt a pedagógusok válaszaiban. Elmondásuk szerint a hatékony kommunikáció segíti a diákokat az ötleteik és nézeteik megosztásában, valamint elősegíti a párbeszédet.
- Drámajátékok: A drámajátékokat kiemelték, mint olyan eszközt, amely támogatja a tanulók kreativitását, empátiáját és problémamegoldó készségeit a demokratikus nevelés keretében.

Az utolsó témakörben az empátia és párbeszéd készségeinek fejlesztése során a diákok és pedagógusok egyaránt hangsúlyozták az órai vitatkozások, illetve a problémamegoldás fontosságát. A csoportfeladatok, továbbá a hatékony kommunikáció és drámajátékok is fontos eszközöknek bizonyulnak az empátia és párbeszéd készségeinek fejlesztése során.

Az adatfelvételek során kellemes meglepetés volt észlelni, hogy a végzett diákok rendkívül pozitívan emlékeztek vissza korábbi iskoláikra és tanáraikra, valamint azokra az értékekre és pedagógiai szellemiségre, amelyekben nevelkedtek.

A pedagógusok válaszaiban gyakran észlelhető volt, hogy hivatkoztak és utaltak a "Szabadságra nevelés" című könyvre, amely Rudolf Steiner pedagógiájáról és a Waldorf-Pedagógiáról szól. Ebből a könyvből merítették gyakran a válaszaikat, ami jelzi az elméleti és módszertani tudatosságuk jelentős mértékét.

A kutatásból kirajzolódó főbb tanulságok

Az elmúlt években a demokrácia fogalmának és gyakorlatának megértése körül folyamatos viták és kihívások merülnek fel. Magyarországon, bár hivatalosan a parlamentáris demokrácia intézményrendszere működik, a demokratikus értékek gyakran nem teljesülnek a gyakorlatban, és kérdőjeles a demokráciára nevelés megvalósulása is. Az Európa Tanács Chartája által meghatározott liberális demokrácia alapjai rendkívüli fontosak az állampolgári nevelésben és az állampolgári jogok megőrzésében. A 2007-es Nemzeti Alaptanterv kiemeli az állampolgári attitűdök és értékek átadásának jelentőségét, azonban ezek a pontok gyakran háttérbe szorulnak az oktatási rendszerben. Tehát kulcsfontosságú a demokratikus nevelés biztosítása, melynek során felhasználhatók és értékelhetők az alternatív pedagógiai módszerek a demokráciára neveléssel kapcsolatban.

A kutatásom során azt vizsgáltam, hogyan valósul meg a demokráciára és az aktív állampolgárságra nevelés jelenleg Magyarországon, a Waldorf -intézményekben. Azt gondolom, hogy a kutatási kérdésemnek nagy relevanciája van, ugyanis szakirodalmat a Waldorf-pedagógia demokráciára nevelésével kapcsolatban nem találtam. A kvalitatív kutatásom alatt a két adatfelvételi módszerből kirajzolódó eredmények nagy érdekességet rejtettek.

Az adatfelvételek során egyértelműen kiderült, hogy mind a pedagógusok, mind pedig a diákok kiemelten fontosnak tartják a szabad gondolkodást, a szabad véleménynyilvánítást és a szabad döntéshozatalt. A szabadság és az egyéni autonómia motívuma erősen visszatérő volt mindkét csoport esetében. Fontos kiemelni, hogy ez hatalmas szerepet játszik a demokratikus értékek megerősítésében. A pedagógusok számára különösen fontos, hogy teret engedjenek a diákoknak a szabad gondolat kifejtésben. Úgy vélik, hogy ez segíti a diákokat abban, hogy kreatívabban és más perspektívából szemléljék a világot. Azáltal, hogy a diákok szabadon kifejezhetik gondolataikat, és nemcsak az egyén jogait tartják tiszteletben, egy olyan harmonikusan demokratikus közösséget is kialakítanak, ahol mindenki számára lehetőség nyílik az önálló gondolkodásra és véleménynyilvánításra. Ez a fajta szabadság és függetlenség támogatja a demokratikus folyamatokat és a döntéshozatalt, elősegítve ezzel a pozitív együttműködést és a kölcsönös tiszteletet a közösség minden tagja között.

Fontosnak tarom kiemelni azt, hogy a pedagógusok nagyon sokszor fejlesztik a diákokat nemformális módszerekkel. Ezek közé tartoznak a direkt generált órai vitatkozások

a diákok között, aminek köszönhetően elsajátíthatják a helyes vita kultúrát, és a megfelelő kommunikáció mellett a helyes érvelési technikákat is. Kiemelendők a drámaórák és a csoportfeladatok, illetve a szituációs feladatok gyakorlása is. Egy nagyon lényeges dolognak tartom azt, hogy ezáltal nemcsak a párbeszéd és kommunikáció gyakorlatát fejlesztik a diákokban, hanem nagy szerepet kap az empátia készségeinek a fejlesztése, illetve a kritikai gondolkodás is. A kritikai gondolkodás egy teljesen új perspektíva, ugyanis a kutatásom alatt nem számítottam rá, hogy ez is kiemelkedő szerepet játszik a pedagógián belül.

Továbbá a nemformális tanulás módszerei közé tartoznak ritmikus elemek jelentőségei, a közös zenélés és a különböző művészeti tevékenységek. A művészetek és az alkotás fontos szerepet játszanak a diákok kognitív és érzelmi fejlődésében, miközben lehetőséget biztosítanak a diákoknak az önkifejezésre, ez segíti őket az esztétikai érzék fejlesztésében is. A zenélés során a diákok megtanulják a hangok koordinációja mellett az összehangolt cselekvést és az együttműködést is. Továbbá a művészetek segítik a diákok kreativitásának és önálló gondolkodásának fejlesztését. Ezen művészeti tevékenységek által a diákok megtanulnak figyelni, és észrevenni a részleteket és értékelni a szépséget.

Azt gondolom, hogy az említett nemformális módszerek, mint a vitatkozások, drámaórák, csoportfeladatok és művészeti tevékenységek, egyaránt segítik a diákokat az empátia, kommunikáció és együttműködés fejlesztésében. Ezek az készségek alapvető fontosságúak a demokratikus társadalomban való aktív részvételhez. Továbbá ezek a módszerek hozzájárul a diákok demokratikus neveléséhez és az egymás iránti tisztelet és megértés kialakításához.

A kutatás során érdekes módon minden résztvevő egyetértett abban, hogy létezik kapcsolat a demokratikus nevelés és a Waldorf-pedagógia között. A diákok különösen hangsúlyozták, hogy bár korábban, amikor még Waldorfos diákok voltak, nem voltak teljesen tudatában annak, hogy demokratikus értékekre nevelték őket, azonban most, hogy távolabb állnak az iskolától, másként látják a dolgokat. A vizsgált személyek egységes álláspontja alapján tehát egyértelművé vált, hogy a Waldorf-módszer és az azt meghatározó értékek valóban hozzájárulnak a diákok demokratikus neveléséhez. Annak ellenére, hogy az alternatív iskolák számára a Nemzeti Alaptanterv mindössze 30%-ban enged szabad kezet, ami sajnálatos módon korlátozza a pedagógusokat és a diákokat is egyaránt, fontos megjegyezni, hogy még ebben a keretrendszerben is sikerrel tudják érvényesíteni a pedagógia főbb elveit.

Tehát a kutatási eredményeket, illetve a szakirodalmi áttekintést figyelembe véve megítélhetjük, hogy a demokráciára és az aktív állampolgárságra nevelés valóban megvalósul ebben a pedagógiában.

A jövőben szándékomban áll kiterjeszteni a kutatási keretemet, hogy mélyebb betekintést nyerjek a demokrácia témakörét illetően, különösen a magyarországi viszonylatokban. Szeretném áttekinteni és alaposabban elemezni, hogyan működik a Waldorf-pedagógia oktatói módszere. Emellett tervezem a civil szervezetekben alkalmazott és a Waldorf-pedagógiában lévő demokratikus nevelési módszerek összehasonlítását. Célom, hogy jobban átláthassam ezeket a módszereket és azok hatékonyságát, valamint az esetleges átfedéseket és különbségeket az egyes nevelési módszerek között. Ezáltal remélem, hogy hozzájárulhatok a demokratikus nevelés és az oktatás terén történő fejlődéshez is egyaránt.

Összegzés

A kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a Waldorf-pedagógia milyen módon járul hozzá a demokráciára, illetve az aktív állampolgárságra neveléséhez. A kutatásomnak két fő adatfelvételi pontja volt. Az egyik egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú, a végzett Waldorf-diákokkal, a második pedig öt darab félig strukturált interjú volt egy észak-alföldi nagyváros Waldorf-középiskolájának a tanáraival. Az általam választott módszertan alapján arra törekedtem, hogy a konstruktivizmus elméletét hangsúlyozzam. Tehát, hogy a résztvevők tapasztalatait és véleményeit kiemeljem. Emellett igyekeztem kritikusan értékelni a kutatás során felmerülő szubjektív befolyásokat, pontosabban figyelembe venni és elemezni azokat a tényezőket, amelyek az emberek gondolkodását és véleményét befolyásolhatják a kutatás alatt. Ezzel biztosítottam, hogy az eredmények megbízhatóak és objektívek legyenek, és valós képet adjanak arról, hogy hogyan zajlik a demokráciára nevelés a Waldorf-iskolákban.

Kutatásom eredményei alapján arra a következtetésre jutottam, hogy valóban létezik demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a Waldorf-pedagógián belül. A pedagógusok nagy figyelmet fordítanak arra, hogy a diákok részesei legyenek a demokratikus értékeknek, és nemformális tanítási módszerekkel igyekeznek átadni ezeket az alapelveket. Gyakran alkalmazzák a nyílt beszélgetéseket, demokratikus szavazásokat, vitakultúrát és támogatják az aktívan működő diákönkormányzatokat. A diákok visszajelzései ezt alátámasztják, hiszen sokan csak az iskolai éveiket követően, utólag érzékelik és értékelik, hogy valóban demokráciára nevelték őket. Ezt a megállapítást erősíti a végzett diákokkal folytatott fókuszcsoporthoz tartozó adatfelvétel is.

Bár más alternatív iskolák módszertani oktatásába nem sikerült alaposan betekintést nyernem, a szakirodalmi áttekintés is arra enged következtetni, hogy a Waldorf-iskola példamutató lehet a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés gyakorlatában az állami iskolák között. A Waldorf-pedagógia alapján látható, hogy komoly erőfeszítéseket tesznek a demokratikus értékek átadására és gyakorlására, amelyek hosszú távon pozitív hatással lehetnek a diákok fejlődésére és társadalmi részvételére.

Irodalomjegyzék

- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
(2012. VI 4.). Forrás: a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor>
2003. évi LXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. (2003. VII 16).
2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. (dátum nélk.).
2019. évi LXX. törvény a közneveléssel összefüggő egyes tevékeny módosításáról és a nemzeti
köznevelési tankönyvellátásról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről.
(dátum nélk.).
- Carlgren, F. (1992). *Szabadságra Nevelés*. Budapest: Török Sándor, Waldorf-Pedagógiai alapívány.
- Csoszó, G., Fernengel, Á., & Udvarhelyi, É. T. (2021). „A demokrácia nem főnév, hanem ige. Csak akkor
van, ha csináljuk!”. *FORDULAT : TÁRSADALOMELMÉLETI FOLYÓIRAT (28)*, 182-211.
- Egyensúly Intézet. (2021,05). *HOGYAN TANULJUK A DEMOKRÁCIÁT?* Budapest: Egyensúly Intézet.
- Egyensúly Intézet. (2024. 04 03). Forrás: <https://egyensulyintezet.hu/magunkrol/>
- Európa Tanács. (2010). *Az Európa Tanács chartája a demokratikus állampolgárságra nevelésről és
emberi jogi nevelésről*. Strasbourg: Európa Tanács.
- Gov.hu. (2018.. 01 10). Forrás: NEMZETI KUTATÁSI,FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL:
<https://nkfih.gov.hu/hivatalrol/szakpolitikai/gazdasagi-egyuttmukodesi>
- Harmat, Á. (2014. 04 13). Forrás: Történelem Klubb:
<https://web.archive.org/web/20140413131554/http://tortenelemklub.com/okor/99-az-atheni-demokracia-kialakulasa-jellemzi-tanulmany?catid=3%3Aokori-goeroegoek#>
- Huddleston, T. (2002). Állampolgárságra és demokráciára nevelés az angol iskolákban. *Új Pedagógiai
Szemle*.
- Kaposi, J. (2019). A demokráciára nevelés aktuális kérdései. In E. Szőke-Milinte (Szerk.), *Pedagógiai
mozaik* (old.: 84-98). Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész-és
Társadalomtudományi Kar.
- Kaposi, J. (2015). Állampolgárságra, demokráciára nevelés. *Online történelemtanítás folyóirat*, 11.
- Kaposi, J., & Kalocsai, J. (2019). Tanítjuk vagy tanuljuk a demokráciát. *Új pedagógiai szemle*, 17-32.
- Karlowits-Juhász, O. (2015). Társadalom, igazságosság, felelősségvállalás. In I. Knausz, & J. Ugrai
(szerk.), *A pedagógiai kultúraváltás lehetőségei: Tanulmányok a Miskolci Egyetem Tanárképző
Intézetében zajló fejlesztő munkáról* (old.: 197-204). Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó.

- Komáromi, L. (2020). A magyar közjog alapintézményei. In 3. *DEMOKRÁCIA* (old.: 289-346). Budapest, Szentkirályi u. 28-30.: Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- Kormány rendelet, 1. (. (1995. x 26). *Nemzeti Jogszabálytár*. Forrás: A NEMZETI ALAPTANTERV SZEREPE A KÖTELEZŐ OKTATÁS A KÖTELEZŐ OKTATÁS: <https://njt.hu/jogszabaly/1995-130-20-22>
- Körösényi, A. (2017). Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle, XXVI/4*, 7-28.
- Langerné Buchwald, J. (2022). *Alternativitás és Pluralizmus a magyar közoktatásban és a pedagógusképzésben a rendszerváltástól napjainkig*. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest, Magyarország: ELTE EÖTVÖS KIADÓ.
- Lipset, M. S. (1960). *Political Man*. New York: Doubleday & Company, Inc.
- Magyar Közlöny. (2020). A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról, 17, old.: 290-465. Budapest.
- Magyar Waldorf Szövetség*. (2024. 03). Forrás: Története: <https://waldorf.hu/tortenet/>
- Mészáros, T., & Egervári, J. (2021). A place-based projektek sajátosságai a kreativitás kontextusában a Waldorf-pedagógián keresztül. *OxIPO, 1*, 21-45.
- Nahalka, I. (2020. 03 12). *Civil Közoktatási Platform* . Forrás: Mi a baj a NAT-tal? A tiltakozások tartalmi összefoglalása 1.: <https://ckpinfo.hu/2020/03/11/mi-a-baj-a-nat-tal-a-tiltakozasok-tartalmi-osszefoglalasa-1/>
- Offe, C. (2011). *Crisis and Innovation of Liberal Democracy*, 153-182.
- Tóth J., Z. (2019). A demokrácia és a jogállamiság kapcsolata. *Jogtudományi Közlöny*, 7-8., old.: 302-317.

Melléklet

1. Félig strukturált interjú- Waldorf-Pedagógusok

Időkeret: 35 -40 perc

1. Kérlek mutatkozz be pár szóban szakmailag. (3p)
 - Mióta dolgozol Waldorf-pedagógusként?
 - Mi vitt erre a pályára?
 - Mi az, ami leginkább közel áll a szívedhez a Waldorf-pedagógián belül?
Miért?
 - Mióta tanítasz ebben az intézményben?
 - Mit tanítasz, és hány osztályt tanítasz?
2. Mit jelent számodra az aktív állampolgárságra nevelés, és mit jelent a demokráciára nevelés?
 - Szerinted van -e lényegi különbség az aktív állampolgárságra nevelés és a demokráciára nevelés között? (2p)
3. Van kapcsolódási pont a demokráciára nevelés és a Waldorf-pedagógia alapelvei között?
 - Ha igen akkor szerinted mi? (3p)
4. Milyen tevékenységek vagy projektek segíthetnek a fiataloknak a demokratikus döntéshozatali képességeik fejlesztésében a Waldorf-iskolákban?
 - Mik az eddigi tapasztalatok?
 - Működik -e diákönkormányzat (DÖK) az iskolában, tudnál mesélni róla?
 - Milyen gyakorlati tevékenységeket és projekteket alkalmaztok a diákok demokratikus szemléletének és készségeinek fejlesztése érdekében? (3p)
5. Van-e olyan példa vagy tapasztalat, amit megosztanál a diákok aktív részvételéről vagy kezdeményezéseiről a demokratikus folyamatokban a Waldorf-pedagógiai környezetben? (3p)
6. Hogyan lehet a Waldorf-pedagógiai eszközöket vagy módszereket kombinálni más iskolán kívüli oktatási módszerekkel a demokrácia nevelésének erősítése érdekében?

- Mik a személyes tapasztalataid, te hogyan szoktad csinálni? (3p)
7. Milyen módon segítitek a diákokat abban, hogy aktív résztvevői legyenek a demokratikus folyamatoknak a Waldorf-iskolában? (2p)
 8. Milyen kihívásokat tapasztaltál a demokrácia nevelés során a Waldorf-iskolában, és hogyan kezelitek ezeket? (2p)
 9. Milyen módon integráljátok a demokráciára nevelést más tantárgyak vagy tevékenységek keretében a Waldorf-iskolában? (2p)
 10. Milyen tapasztalatokat szeretnél megosztani arról, hogy hogyan járult hozzá a Waldorf-pedagógia a saját demokratikus értékrended kialakításához? (3p)
 11. Milyen eszközöket és módszereket alkalmaztok a diákok empátia és párbeszéd készségeinek fejlesztésében a demokrácia nevelése során?
 12. Milyen szerepet játszik a közösségépítés a demokrácia nevelésében a Waldorf-iskolákban?
 13. Hogyan támogatjátok a diákokat abban, hogy megértsék a demokratikus folyamatok jelentőségét és azok hatását a társadalomra?
 14. Milyen hatással lehet a demokratikus szemlélet és készségek fejlesztése a diákok egész életére a Waldorf-pedagógiai kontextusban?

2. Fókuszcsoport – egykori diákok

Téma:	Módszer:	Hossz	Idő
Bevezetés:		5'	5'
● Mi a cél -> Demokráciára és aktív állampolgárságra nevelésről fog szólni a mai beszélgetés ● Rögzítés, legépelés ● Mondjátok bátran, nincs rossz válasz ● Legyen vita, de nem kell meggyőzni, ne vágjanak egymás szavába ● Telefonokat kapcsoljátok ki/némítsátok le ● Névkártya ● Anonimitás ● Fókuszcsoport hossza kb. másfél óra ● Kérdezhetnek, legyen beszélgetés ● B E L E E G Y E Z É S (informed consent)			
Bemelegítés:		10'	15'
● Mindenki pár szóban mutatkozzon be ○ Mivel foglalkoztok jelenleg? (ha tanultok hol és mit, ha dolgoztok hol és mit?) Miket szerettek szabadidőtökben csinálni? ○ Melyik Waldorf gimnáziumba jártatok és melyik évben végeztetek?			

Demokrácia /Aktív állampolgárság		20p	35'
• Mit jelent számotokra a demokrácia? • Milyen értékek kapcsolódnak szerintetek hozzá? Mennyire tartjátok fontosnak? Miért? • És mit jelent az aktív állampolgárság? Mit jelent, ha valaki aktív állampolgár? És mitől lesz valaki ilyen? ○ Mik azok a dolgok, amelyeket a fiatalok a mindennapi életben azért tehetnek hogy aktív állampolgárok legyenek? • Mennyire fontos, hogy a demokrácia megjelenjen az iskolában? és hogyan tud megjeleneni? • Mennyire tartjátok fontosnak, hogy demokratikus országban/világban éljünk? miért • A környezetetekben lévő fiatalok hogyan viszonyulnak szerintetek ezekhez a kérdésekhez? • Szerintetek melyek azok a legfontosabb készségek vagy ismeretek, amelyekre a	moderátor: ezt mindenkitől kérdezd meg! moderátor: ezt mindenkitől kérdezd meg!		

fiataloknak szükségük van ahhoz, hogy aktív résztvevői legyenek a demokratikus folyamatoknak? • Milyen szerepet játszik az iskola a demokrácia nevelésében? Mennyire tartjátok ezt megfelelőnek? Lenne, amit szerintetek változtatni kéne? ○ a közösségi szolgálat jó lehetősége lehet ennek? miért? • Van-e tapasztalatod a fiatalok részvételéről vagy aktivizmusáról a helyi közösségben vagy a civil szervezetekben? • Ez összefügghet a demokrácia iránti elkötelezettséggel? Miért? • Szerintetek milyen az, amikor sikeresen valósul meg a demokráciára nevelés? • Találkoztatok jó példákkal akár itthon, akár külföldön? Miért gondolod, hogy ezek a példák hatékonyak?			
Demokráciára nevelés a Waldorf-Pedagógia mentén:		15p	50'

● Hogy érzitek, befolyásolta a demokráciához fűződő viszonyotokat az, hogy Waldorf-iskolába jártatok? Miért? hogyan? ○ Ez mennyiben függött a tanároktól, és mennyiben a Waldorf-módszer elemeitől? ○ Szerintetek milyennek kell lennie egy tanárnak, aki a demokratikus értékeket akarja erősíteni? ○ Mennyire fontos a szülők bevonása ezekbe a kérdésekbe/témákba? A ti iskolátokban volt arra példa, hogy a szülőket is bevonták a demokráciára neveléssel összefüggő projektekbe? ○ És szerintetek érdemes lett volna jobban bevonni a szüleiteket? ● Szerintetek milyen módon segíti a Waldorf-pedagógia a diákokat abban, hogy aktív résztvevői legyenek a demokratikus folyamatoknak? Mik a tapasztalataitok? ● Voltak olyan gyakorlatok, projektek az iskolában, amik erősítették a demokratikus elkötelezettségeiteket? Ha igen, mik?			
---	--	--	--

● Vanna-e olyan projektek az iskolában, amik segítik az aktív állampolgárrá nevelést? Ha igen, mik ezek? ● Van hiányérzetek abban, amit a demokratikus működésről az iskolában tanultatok/tapasztaltatok? Amit úgy érzitek, meg kellett volna tanulnotok/tapasztalnotok, de nem történt meg? ○ Vannak-e hátrányai szerintetek a Waldorf-módszernek a demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés szempontjából? ○ Milyen módon lehetne a demokrácia és az aktív állampolgárság témakörét izgalmasabbá és vonzóbbá tenni a fiatalok számára a Waldorf-iskolákban? ○ Van, amit az iskolán kívüli tanulással (pl. civil szervezetek, ifjúsági szervezetek programjai) jobban el lehet sajátítani? ● Előfordult, hogy társadalmi problémákat, közügyeket vitattatok meg az iskolában? Ha igen, hogyan? Ha nem, akkor jó lett volna, ha ilyen is történik? Miért?			
--	--	--	--

○ Hogy érzitek, segítette a vitakészségeiteket és a konfliktuskezelési készségeitek fejlődését a Waldorf-iskola? Ha igen, hogyan? ● Összességében, hogy érzitek, mennyit tett hozzá az iskola a közügyekhez, a társadalmi és politikai kérdésekhez és problémákhoz való viszonyulásokhoz? Szerintetek máshogy gondolkodnátok ilyen kérdésekben, ha nem Waldorf-iskolába jártok?			
Lezárás: Van-e bármi az érintett témák kapcsán, amit még megosztanátok a csoporttal?			

3. A fókuszcsoportos interjúban részt vett, egykori diákok kódrendszere, táblázatba foglalva

Kód	Nem	Életkor
W1	Férfi	19-24
W2	Férfi	19-24
W3	Nő	19-24
W4	Nő	19-24

4. A félig strukturált interjúban részt vett, pedagógusok kódrendszere, táblázatba foglalva

Kód	Nem	Életkor
W5	Nő	35-40
W6	Nő	35-40
W7	Férfi	35-40
W8	Nő	35-40

5. Az adatfelvételek kiértékelését segítő kódok

- **ritmikus rész-** Az epochák elején tartandó ritmikus részekkel, a pedagógusok segítik az egymásra, illetve a tananyagra való ráhangolódást.
- **szabad gondolkodás** – A Waldorf-pedagógia egyik alapelve. Fontos, hogy a pedagógián belül arra törekszen, hogy a diákok kreatívan és egy másik perspektívából próbálják meg látni a világot.
- **szabadságra nevelés** – A Waldorf pedagógia egyik alapelve. Sokszor hangsúlyozták a pedagógusok, hogy a Waldorf pedagógia a szabadságra nevelés pedagógiája.
- **DÖK** – A diákönkormányzaton belül lehetőségük van a diákoknak arra, hogy a jogaikat érvényesítsék demokratikus módon.
- **tantárgyak** – Fontos, hogy a Waldorf-pedagógián belül az összes tantárgy keretein belül törekednek a szabad gondolkodásra nevelni a fiatalokat. Ezáltal jelenhet meg a demokráciára nevelés alapelve több tantárgy esetében is
- **történelem-** A történelemtanítás fontos szerepet játszik a demokráciára nevelés területén.
- **dráma** -A drámaórák alatt gyakorolt feladatok segíthetik a közvetlen és szabad kommunikációt. Fontos gyakorlatot képez a demokráciára nevelés területén
- **vita-** A pedagógia nagy hangsúlyt fektet a kommunikációra, és a helyes vita kultúrára.
- **szabad véleménynyilvánítás** -Fontos eleme a Waldorf-pedagógiának a szabad véleménynyilvánítás.